

ARAŞTIRMA

TIP ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİYE ULAŞIM OLANAKLARI ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNDE DURUM SAPTAMASI

Dr. Mustafa AKAYDİN*, Dr. Mehmet AKTEKİN**, Dr. Leyla TEKİN***

ÖZET

Türkiye'de tıp öğrencilerinin bilgiye ulaşım olanaklarını incelemek ve üniversitelerdeki kütüphanelerin durumunu saptamak amacıyla bir bilgi formu hazırlanmış ve ülkemizdeki tüm tıp fakültelerine postalanarak, yanıt gelen 27 (%93.1) kütüphaneye ait veriler incelenmiştir. Kütüphanelerin %48.0'i Merkezi Üniversite Kütüphanesi, %52.0'si ise Tıp Fakültesi Kütüphanesi'dir. Kütüphanelerin %96.0'su tıp eğitim birimleriyle aynı binada ya da kampus içerisinde yürüme mesafesindedir. Tıp fakültelerinde, okuyan öğrenci sayısı 1111.9 ± 827.2 (ortalama \pm standart sapma), çalışan akademik personel sayısı ise 373.7 ± 213.7 'dir. Kütüphanelerin kapalı alanları 1879 ± 2248.2 m² olup öğrenci başına düşen kapalı alan 0.51 ± 0.7 m² bulunmuştur. Oturularak çalışılacak yer sayısı 200.6 ± 157.8 'dir. 31.5 ± 27.1 öğrenciye 1 oturarak çalışma yeri düşmektedir. Kütüphanelerde tıpla ilgili referans kitabı (textbook) sayısı 215.9 ± 183.3 iken öğrenci başına 0.15 ± 0.2 referans kitabı vardır. 1996 itibarıyla 119.6 ± 116.9 yabancı süreli yayına abone olunmuşken, tıp öğrencisi başına 0.11 ± 0.1 yabancı süreli yayın düşmekte, akademik personel de gözönüne alınınca bu oranlar daha da azalmaktadır. Ülkemizde ekonomik istikrar önlemlerinin alınmasından önceki yıla (1993) göre halen kütüphanelerde abone olunan yabancı süreli yayın sayısı belirgin olarak düşük bulunmuştur ($p < 0.001$). Kütüphanelerin %18.2'sinde herhangi bir indeks, %12.0'sinde CD-ROM, %52.0'sinde bilgisayar ağ bağlantısı (internet vb.) mevcut değildir. Yine %21.1'inde fotokopi makinası bulunmazken, mevcut olanlar için fotokopi makinası sayısı 1.7 ± 0.8 , CD-ROM için ayrılan komputer sayısı 1.7 ± 1.2 , bilgisayar ağı için ayrılan komputer sayısı 6.2 ± 6.1 olarak bulunmuştur.

Kütüphane olanakları açısından fakülteler çok heterojen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle verilen ortalamaların çok altına inen, bilgiye erişim olanakları sınırlı olan pek çok fakülte vardır. Bu olanaklar geliştirilmeden tıp eğitiminin niteliğinin yükseltilmesi güç görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Üniversite kütüphaneleri, tıp eğitimi, Türkiye.

SUMMARY

The Accesibility of Medical Students to Information, The Situation of University Libraries

An information form was prepared to search the accesibility of medical students to scientific literature and the situation of the Turkish University Libraries. These forms were mailed to all of the Medical Faculty Libraries. Data from 27 (93.1 %), of responding Libraries were analyzed. Fortyeight percent of these libraries were Central University Libraries and 52.0% were Medical Faculty Libraries. Ninetysix percent of the Libraries were either in the same building with the medical faculties or as close as walking distance to them.

The number of medical students per faculty was 1111.9 ± 827.2 (mean \bar{n} standart deviation) and the academic staff was 373.7 ± 213.7 . The mean covered area per student was 0.51 ± 0.7 square meters. Mean number of sitting chairs was 200.6 ± 157.8 and there was one sitting chair for 31.5 ± 27.1 students. The mean number of medical textbooks was 215.9 ± 183.3 and there was 0.15 ± 0.2 textbook per medical student. The mean number of subscribed foreign journals was 119.6 ± 116.9 for the year 1996 and there is 0.11 ± 0.1 journal per student. When considering the staff

* Prof. Dr., Akdeniz Üniv. Tıp Fak. Başkoordinatörü

** Doç. Dr., Akdeniz Üniv. Tıp Fak. Dönem VI Koordinatörü

*** Akdeniz Üniv. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanı

this number decreases. According to the year 1993 when the economic saving program was declared by the goverment the number of subscribed foreign publication decreased significantly ($p < 0.001$). Of these libraries 18.2 % has no medical index book, 12.0 % has no CD-ROM, 52.0 % has no internet link, 21.1 % has no photocopy machines. Between the others the mean number oh photocopy machines was 1.7 ± 0.8 , computers with CD-ROM was 1.7 ± 1.2 and computers with internet link was 6.2 ± 6.1 .

As a conclusion the medical faculties are heterogeneous by means of library facilities. Many of the faculties are below average. It seems impossible to increase the quality of medical education before developing the qualities of these libraries.

Key words: University Libraries, Medical Education, Turkey.

GİRİŞ

Üniversiteler çağdaş düzeyde eğitim ve öğretim ile araştırma yapmakla yükümlü kuruluşlardır. "Kütüphane üniversitenin beynidir" özdeyişi Batı Üniversitelerinde uzun sürelerdir benimsenmiş bir ilkedir. O nedenle yeni kurulan üniversitelerde kütüphaneler en öncelikle tamamlanması gereken mekanlardır. Batı Ülkelerinin üniversitelerinde kütüphane hizmetinin ulaştığı düzey, o kurum için bir saygınlık ölçütü olmaktadır (Çelik, A.; 1994:266-71). Özellikle son onbeş yılda teknolojik gelişmeler ve bilgisayar sistemlerinin yaygın olarak kütüphanecilik konusunda uygulama alanı bulması, elektronik kütüphane kavramını gündeme getirmiş, internet servisleri öğrenci, öğretim üyesi ve araştırmacıların bilgiye erişimlerinde akıl almaz kolaylıklar ve hız sağlamıştır (Hurt, S.C.; 1992:7-14, Çelik, Y.; 1995:124-34). Bilgi çağı olarak andığımız ve bilgi toplumlarını oluşturmaya çalıştığımız bu zamanda kütüphanelerin önemli özellikle Batı Ülkelerinde ön plana çıkmış ve kütüphaneye harcanan para bir yatırım olarak kabul edilerek teknolojik gelişmeler günü gününe kütüphanelere aktarılır olmuştur. Öyle ki Amerika Birleşik Devletlerinde yeni kütüphane binalarının, ek binaların oluşturulması, donatılması ve yenileştirme çalışmaları için her yıl harcanan para giderek artarak 1995'te 616 394 051 Amerikan Dolarına ulaşmıştır (Fox, B.L.; 1995: 41-52). Bu genel görüntü içerisinde Tıp Fakültelerinin kütüphane gereksinimleri, ve tıp eğitiminde kütüphane hizmetlerinin ve bilgiye erişim olanaklarının önemi ortadadır. Ancak son yıllarda sayıları hızla artan Tıp Fakültelerinin kütüphane gereksinimlerinin gerek fiziki alan gerekse teknolojik kolaylıklar açısından hiç de yeterli olmadığı düşünülmektedir. 1991 yılında TBMM Araştırma Komisyonunca yapılan bir araştırmada Tıp Fakültesi Dekanlarının büyük çoğunluğu fakültelerindeki kütüphane ve bilgiye erişim olanaklarını yetersiz veya kısmen yeterli olarak değerlendirmişlerdir (TBMM; 1991:61). Yine Tıp Fakülteleri öğretim üyelerinin yarısından çoğu kütüphane hizmet ve olanaklarının yetersiz ya da az yeterli olduğunu belirtmişlerdir (TBMM; 1991:69-76).

Ülkemizdeki Tıp Fakültelerinin kütüphane hizmetlerinin ve olanaklarının daha somut bir şekilde ve sayısal olarak öğrenilmesi, eksikliklerin belirlenebilmesi, durum saptaması yapılması ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi amacıyla bu araştırma planlanmış ve uygulanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma 1996 yılı itibarıyla ülkemizdeki tıp fakültelerine hizmet veren kütüphanelerin bazı özelliklerini saptamaya yönelik kesitsel nitelikte tanımlayıcı bir araştırma yapılmıştır. Bu amaca uygun sorulardan oluşan bir bilgi formu hazırlanarak ülkemizdeki tüm tıp fakültelerinin dekanlıklarına postalanmış, formların doldurularak geri gönderilmesi istenmiştir. Yanıt gelen 27 (% 93.1) fakülteye ait veriler incelenmiştir. Yanıt veren fakültelerden bir tanesinin kütüphanesinin bulunmadığı, diğerinin de tıp öğrencisinin olmadığı anlaşılmış ve bunlar analiz dışında bırakılmışlardır. Veriler bilgisayarda SPSS 5.0.1 paket programı kullanılarak değerlendirilmiş, istatistiksel analizlerde iki eş arasındaki farkın önemlilik testi (paired t) kullanılmıştır.

BULGULAR

Kütüphanelerin %48.0'i Merkezi Üniversite Kütüphanesi, %52.0'si ise Tıp Fakültesi Kütüphanesi'dir. Bunlardan % 96.0'sı tıp eğitim birimleriyle aynı binada ya da kampus içerisinde yürüme mesafesindedir. Kütüphanelerin örtülü alan, çalışma yeri salon sayısı gibi bazı fiziksel özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki Kütüphanelerin Bazı Fiziksel Özellikleri

Fiziksel Özellikler	Ortalama	± Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
Kapalı alan (m ²)	1879.2	2248.2	40.0	8400.0
Oturma yeri sayısı	200.6	157.8	15.0	750.0
Okuma salonu sayısı	2.4	1.7	1.0	6.0

Bu kütüphanelerden özellikle merkezi kütüphane niteliğinde olanlardan tıp fakültelerinin yanısıra diğer fakülte ve yüksekokulların öğrenci, araştırma görevlisi ve öğretim üyeleri de yararlanmaktadır. Araştırma kapsamındaki kütüphanelerin hitap ettiği üniversite elemanlarının sayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

Akademik personel dikkate alınmadığı takdirde kütüphanelerde öğrenci başına düşen kapalı alan 0.51 ± 0.7 m² bulunmuştur. Yine 31.5 ± 27.1 öğrenciye 1 oturarak çalışma yeri düşmektedir. Tıp fakültelerinin

Tablo 2: Araştırma Kapsamındaki Kütüphanelerin Kapsadığı Üniversite Elemanları

Fiziksel Özellikler	Ortalama	± Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
Tüm Öğr. Sayıları	12680.1	16397.5	553	73061
Tıp Fak. Öğr. Sayısı	1111.9	827.2	21	3113
Tüm Akade. Per. Sayısı	1329.9	1073.4	310	921
Tıp Fak. Akademik Per. Sayısı	373.7	213.7	33	921

kendilerine ait kütüphanelerinde bu sayı 16.3 öğrenciye inmektedir. Akademik personel göz önüne alındığında bu oranların oldukça olumsuzlaşacağı ortadadır.

Kütüphanelerin nitelik ve kapasitelerinin belirlenmesinde fizik koşullarının yanısıra sahip buldukları referans kitapları, abone oldukları periyodik gibi yayınların sayıları da önem taşımaktadır. Bunlardan tıpla ilgili olanların dökümü **Tablo 3**'te sunulmuştur.

Tablo 3: Araştırma kapsamındaki kütüphanelerin sahip/abone oldukları referans kitabı/periodyk sayıları

Yayının Türü	Ortalama	± Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
Tıp referans kitabı	216.0	183.3	0	648
Yabancı periyodik (1996)	119.6	116.9	0	495
Yabancı periyodik (1993)	177.2	149.3	0	726

Kütüphanelerde öğrenci başına 0.15 ± 0.17 tıpla ilgili referans kitabı düşmektedir. 1996 itibarıyla tıp öğrencisi başına 0.11 ± 0.1 abone olunmuş yabancı süreli yayın düşmekte, akademik personel de gözönüne alınınca bu oranlar daha da azalmaktadır. Ülkemizde ekonomik istikrar önlemlerinin alınmasından önceki yıla (1993) göre halen kütüphanelerde abone olunan yabancı süreli yayın sayısı belirgin olarak düşük bulunmuştur ($p < 0.001$).

Kütüphanelerin niteliğini belirleyen unsurlardan bir diğeri bilgiye erişim olanaklarıdır. Son yıllarda bilgisayar ortamında bilgiye erişim ve elektronik haberleşme olanak-

larının olup olmaması kütüphanelerin değerlendirilmesinde önemli bir kriter halini almıştır. Tıp fakültelerine hizmet veren kütüphanelerin bu açıdan sahip oldukları olanaklar **Tablo 4**'de sunulmuştur.

Tablo 4: Araştırma Kapsamındaki Kütüphanelerin Mevcut Bilgiye Erişim Olanakları

Bilgiye Erişim Aracı	Var	%	Yok	%	Top.	%
İndeks katalogları	18	81.8	4	18.2	22*	100.0
CD ROM olanakları	22	88.0	3	12.0	25	100.0
Bilgisayar ağı bağı. (İnternet v.b.)	12	48.0	13	52.0	25	100.0

* 3 kütüphaneden bu soruya yanıt alınamamıştır.

Araştırma kapsamındaki kütüphanelerin kendi binalarında ve tıp fakültesi hastane ve temel tıp binalarında CD-ROM için ayrılan toplam komputer sayısı 1.67 ± 1.2 , bilgisayar ağı için ayrılan komputer sayısı 6.2 ± 6.1 olarak bulunmuştur.

Kütüphanelerden hizmetin kalite ve süratini artırması yönünden, mikrofiş, mikrofilm, fotokopi gibi hizmetleri sunması, çalışma saatlerini oldukça geniş tutması gerekir. Bu özelliklerin dağılımı **Tablo 5**'te sunulmuştur.

Tablo 5: Kütüphanelerin hizmetle ilgili bazı olanakları ve özellikleri

Hizmet Türü	Var	%	Yok	%	Top.	%
Mikrofilm	2	8.0	23	92.0	25	100.0
Mikrofiş	2	8.0	23	92.0	25	100.0
Fotokopi	19	76.0	6	24.0	25	100.0
Ödünç kitap verme	23	95.8	1	4.0	24*	100.0
Kütüpha. Üyeliği	14	56.0	11	44.0	25	100.0
Öğle Tatilinde Hizmet	20	80.0	5	20.0	25	100.0
Hafta Sonu Hizmet	8	33.3	16	66.7	24*	100.0

(*) Bir kütüphaneden bu soruya yanıt alınamamıştır.

Fotokopi hizmeti sunan kütüphaneler için fotokopi makinası sayısı 1.74 ± 0.8 'dir.

Kütüphaneler 1995 yılı içerisinde 5.0±6.9 (0-27) milyar TL. harcama yapmışlardır. Tüm kütüphanelerin toplam harcaması 117 194 000 TL. dir.

Kütüphanelerdeki hizmetlerin yeterliliğini belirleyen bir başka konu burada çalışan personelin niteliğidir. Çalışan personel sayısı 12.0±10.7'dir (1-43). 25 kütüphaneden 6'sında (% 24.0) Kütüphanecilik bölümü mezunu personel bulunmamaktadır. Üniversitelerin Kütüphanecilik bölümlerinden mezun görevlilerin sayısı 2.8±3.1 (0-14) 'dir.

TARTIŞMA

Gelişmekte olan ülkelerde üniversite kütüphanelerinin gelişimini etkileyen pek çok faktör ülkemiz içinde söz konusudur (Alkan,N.;1992:133-41). Bu sorunlar ana başlıklarıyla; örtülü alan, personel, bütçe, koleksiyon ve benzerleri olarak sıralanabilir. Bu özellikler açısından Ülkemizdeki üniversite kütüphaneleri oldukça heterojen bir yapı göstermektedir. Bu heterojen yapı yıllardır devam etmekte, örneğin; kişi başına düşen yayın harcamaları yönünden Boğaziçi Üniversitesi ile Trakya Üniversitesi arasında 1990 itibariyle 170 misli fark bulunmaktadır (Çelik,A.;1991:59-68). Genel ortalamalar incelendiğinde, tıp öğrencisi ve akademik personel sayılarına göre kapalı alan, çalışma yeri tıpla ilgili referans kitap ve benzerlerinin oldukça yetersiz olduğu dikkat çekerken, bazı üniversitelerde bu rakamlar çok daha olumsuz bir görüntüye dönüşmektedir. Kütüphanelerin yaklaşık yarısında bilgisayar ağı bağlantısı yoktur. Öte yandan son iki yıldır kütüphanelerin abone olduğu yabancı periyodiklerin sayısının belirgin şekilde azaldığı dikkat çekmektedir. CD ROM kullanma şansı bulunan kütüphanelerde bu iş için ayrılan bilgisayar sayıları çok düşüktür. Bu durumda pek çok tıp fakültesi güncel bilgiye ulaşma olanağından mahrum kalmakta, veya güçlüklerle karşılaşmaktadır. Güç ve yetersiz koşulların kütüphanelerin kullanımını azaltacağı ortadadır. Önemli olan bir diğer nokta kütüphane ile kullanıcı etkileşiminin sürekli izlenmesi ve geliştirilmesidir. Mevcut olanaklarla yüksek kullanım oranlarının kullanıcı açısından en zahmetsiz şekilde sağlanması şart olup bunun için de yönetim ve örgütlenme modelleri oluşturmak gerekmektedir (Tunçkanat,H.;1989:65-70, Tunçkanat,H.;1989:19-24).

Bu da ancak uzmanlaşmış personelle olasıdır. ARL (American Library Research) geliştirdiği standartlarında; kütüphanenin tüm personelinin en az %31.0'inin profesyonel kütüphanecilerden oluşması gerektiğini vurgulamaktadır (Çelik,A.;1994:266-71). Araştırmamız kapsamındaki kütüphanecilik formasyonu almış personel sayısı bu standartın altında olup, bazı kütüphanelerde hiç yoktur. Üniversite kütüphanelerinin 1995 yılında kullandığı bütçeler gelişmiş ülkelerin kütüphaneleri ile

karşılaştırılmayacak kadar düşük bulunmuştur. Yine ARL'nin standartlarına göre bir üniversite kütüphanesine başlangıç için asgari 100 000 kitap ve 1000 dergi aboneliği gerekli görülmektedir (Çelik,A.;1994:266-71). Oysa merkezi üniversite kütüphanelerimizde bu oranlar ortalama üç kat daha düşüktür. Bu kütüphanelerde bulunan kitapların önemli kısmının kişisel bağışlardan oluşup, eğitim birimlerinin bilinçli tercihlerini yansıtmadığı düşünülürse sorunun boyutları belirginleşecektir.

SONUÇ

Üniversitelerin Tıp Fakültelerine hizmet veren kütüphaneleri fizik, insangücü ve teknolojik açıdan nitel ve nicel sorunlar içindedir. Daha nitelikli hekim yetiştirmede vazgeçilmez unsur olan kütüphaneler bir yatırım olarak görülmeli, altyapı ve mali sorunları giderilmelidir.

KAYNAKLAR

Alkan, N. (1992) "Üniversite Kütüphanesi Sisteminde Kütüphaneci-Kullanıcı Etkileşimi" Türk Kütüphaneciliği, 6(3):133-41.

Çelik, A.(1994) "Yeni Üniversitelerde Kütüphane Sorunu" Türk Kütüphaneciliği. 8(4): 266-71.

Çelik, Y. (1995) "İnternet: Kütüphane Hizmetlerine Katkıları" Türk Kütüphaneciliği, 9(2):124-34.

Çelik, A.(1991) "Türkiye'deki Kütüphanelerin Sorunları" Türk Kütüphaneciliği,5(2):59-68.

Fox, BL. ve diğerleri(1995), "Everything old is New Again" Library Journal. 120 (20): 41-52.

Hurt, SC.(1992), "A vision of the Library of the 21st Century" Journal of Library Administration, 15(3/4):7-14.

TBMM Araştırma Komisyonu (1991), "Türkiye'de Tıp Eğitimi: Yönetim Boyutu" Cilt 3: 61.

TBMM Araştırma Komisyonu (1991), "Türkiye'de Tıp Eğitimi: Öğretim Üyesi Boyutu" Cilt 2: 69-76.

Tunçkanat, H. (1989) (a) "Kütüphaneci, Yönetim ve Üniversite Kütüphanesi" Türk Kütüphaneciliği, 3(2):65-70.

Tunçkanat H. (1989) (b) "Üniversite Kütüphanelerimiz ve Yönetim" Türk Kütüphaneciliği 3(1): 19-24.